

B3632

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Petrarca:

AFRICA

(SZÖVEGTÖRTÉNETI ÉS MŰFAJELMÉLETI ELEMZÉS)

ANDRÁSI DOROTTYA

SZEGED

1998

I. Tárgykör, témaválasztás

Dolgozatom a latin nyelvű olasz humanizmus témaköréből kivont Témaválasztásom indoka, hogy Petrarcanak, mint az itáliai humanizmus egyik első jelentős személyiségének a latin nyelvű munkái kevésbé ismertek, és Petrarca munkásságán belül is az *Africa* című eposzsal viszonylag kevesen foglalkoztak. Ezért az eposz alaposabb, a *szövegtörténetet is magába foglaló, műfajelméleti szempontú elemzése hiánypótló munka.*

Témaválasztásom kapcsán elsőként szembetaláltam magam azzal a ténnyel, hogy a latin nyelvű humanizmus iránti jelentős szakmai érdeklődés hiányának egyik oka, hogy ez a kutatási terület az italianisztika számára másodlagos jelentőségű, hiszen Petrarca vagy Boccaccio, mint az olasz nyelvű nemzeti irodalom világhíradalmi rangú képviselői, nyújtanak elegendő kutatási témát az ezzel a korszakkal foglalkozó kutatók számára.

Ugyanakkor a klasszika-filológia számára a latin nyelvű olasz humanizmus gyakran csupán az antikvitás utóélete, többnyire valamelyik antik szerző, vagy ókori mű kapcsán, annak recepciója szempontjából érdekes, így a legnagyobb klasszika-filológusok számára is gyakran csak "kirándulás" marad egy-egy humanista téma feldolgozása.

A latin nyelvű Petrarca életműből választásom azért is esett az Africa-ra, mert például a latinul írt eklogák kevésbé alkalmasak poétikaelméleti vagy stilisztikai következtetések levonására. Ezeket a

munkákat az antik minta fokozottabb figyelembe vétele és utánzása jellemzi, kevés bennük az igazán petrarcái újítás. Többek között ennek is köszönhető, hogy ezek a munkák nem állnak a Petrarca latin nyelvű munkáival foglalkozó szakmai érdeklődés homlokterében. Ugyanakkor Petrarcanak a korszakia jellemző, újfajta személyességet hordozó munkái, kiterjedt levelezése és *Secretuma* elsősorban az utóbbi időszakban lett jelentősebb szakmai vizsgálódások tárgya.

Ezekben a munkákban, így például Petrarcanak a kortársakkal folytatott levelezésében sok olyan megjegyzés és gondolat sor olvasható, amelyből a szerző poétikaelméleti gondolkodása bomlik ki előttünk. Az *Africa* így a költői életmű más részeitől kibontható kibontakozó *költészetelméleti elveknek a gyakorlati megvalósítását tükrözi*.

Választásomat az a mellékes életrajzi tény és körülmény is indokolta, hogy Petrarca kortársak szemében az olasz nyelvű szonettek megháza előtt elsőként *a második pun háború történetét epikus formában feldolgozó latin nyelvű munkájával* vívta ki magának az elismerést, a költői halhatatlanságot jelképező *habérkoszorú odaítélését*.

Az *Africa* szövegtörténeti és műfajelméleti elemzésével foglalkozó dolgozat összességében tehát *témaválasztásánál* fogva egy jelentős újatust tölthet be a Petrarca-ról alkotott képből. A mű elemzésének segítségével ugyanis nyomon követhető a humanista utánzási technika működése egy olyan műben, *amelynek bizonyos részletei az olasz nyelvű zerekmű költészet előkészítéseként tarthatók számon*.

2.A dolgozat célkitűzései

Dolgozatom általános célkitűzése az *Africa*-ból kiválasztott néhány jelenet, valamint e jelenetek szerkezeti-gondolati és tartalmi-stilisztikai elemzése során rávilágítani arra, hogyan működik Petrarca esetében a *humanista utánzási technika*, milyen poétikai princípiumokat tart szem előtt a szerző, és hogyan variálja, kombinálja őket a saját alkotói koncepciójának megfelelően.

A dolgozat első fejezetében az eposz háttérében álló *szövegahagyomány történetét* dolgoztam fel a Petrarca halálát követő időszakról az 1926-os nemzeti kiadás megjelenéséig, majd az *Africa*-ra vonatkozó jelentősebb kutatási irányzatokat és áramlatokat foglaltam össze, az egyes iskolákat képviselő fontosabb kutatók munkásságának, illetve a kérdéskörhöz kapcsolódó jelentősebb monográfiáknak a rövid ismertetésével. Ez a része a dolgozatnak önálló résztanulmányként is megállja a helyét.(1. fejezet)

Véleményem szerint az *Africa* szövegtörténeli áttekintése minden további elemzés kiindulópontja, így elengedhetetlen része az eposzra vonatkozó műfajelméleti elemzésnek is. Ezt a bevezető részt ezért egyrészt indokolják az *általános tudományelméleti megfontolások* is, másrészt pedig az eposz *hefejezetlensége*, mivel a hiányzó szövegrészek kiegészítésére vonatkozó hipotézisek nemcsak a szövegtan, hanem az irodalomtörténet kutatási körébe is tartoznak.

A szövegtörténeli bevezető után elsődleges kérdés volt a mű konkrét történeli forrásainak számbavétele, az esetleges párhuzamos

vonások kimutatása, Livius *Ab urbe condita*, valamint Silius Italicus *Bellum Punicum* című művével

Mivel az eposz egy antik történeti eseményt számdéka szerint epikus formában dolgoz fel, ezért a forrásvizsgálat kapcsán automatikusan merültek fel *a műfajváltásból adódó elbeszéléstechnikai kérdések vizsgálata*, amit már a dolgozat gerincét alkotó második fejezetben, *konkrét szöveghelyekhez kötve* vettem számba

A történet források tanulmányozása, valamint az ehhez szorosan kapcsolódó műfajváltás kérdésköre mellett az első legfontosabb kérdés az *antik epikus művek feltérképezése*, elsősorban Vergilius *Aeneid*-ének hatása a humanista szerző eposzára. Ennek a kérdéskörnek az elemzése két önálló fejezetet kapott a dolgozatban (II 1, II 5)

Petrarca *számtalan műtárgy technikai bemutatására* egyéjszét az eposz harmadik énekében elhelyezkedő Syllax palotájának leírását választottam, amely Ovidius *Metamorphoses* című munkájában ábrázolt Nap-palotájának leírásával mutat szoros kapcsolatot. A petrarcai részlet háttérben gazdag antik ismeretanyag mutatható ki, amelynek a mintái egyaránt *kötődnek az antik és a keresztény irodalmi és képzőművészeti hagyományhoz* (II 4)

Valódi komparatista összefüggések feltárására az *Africa*-ból és Vergilius *Aeneid*-éből választottam egy-egy azonos témájú jelenetet, Dido és Aeneas, valamint a Petrarca-nál az eposz ötödik énekében elhelyezkedő Massinissa-Sophonisba szerelmi kettősét. *E dolgozat keretét között a két jelenet tartalmi gondolati, valamint szerkezeti stilisztikai elemzését*

3. Az anyagfeldolgozás módszere

Az alkalmazott módszer az első fejezet első részében felépítésében, illetve a szöveg hagyomány feldolgozásában *szükségszerűen analitikus* volt, hiszen a későbbi, *általános-szintetikus kép kialakítását megelőzi a vonatkozó szakirodalom feldolgozása és értékelése*. Ezért az első fejezet során az alapos forrásvizsgálat során igyekeztem a műre vonatkozó szakirodalom fontosabb álláspontjait, tanulmányait kiemelni és összefoglalni.

A dolgozat további, második és harmadik nagy fejezetében az alkalmazott módszer *alapvetően analitikus*. Mivel a dolgozat célkitűzésében szövegtörténeti és műfajelmélet elemzést jelöl meg, ezért *az analitikus módszer alkalmazása nélkül elengedhetetlen a szövegek tágabb értelmű elemzésében is a munkának a petrarcái életműiben való elhelyezésében és értékelésében*.

A dolgozat gerincét alkotó második nagy fejezetben a párhuzamos tematikájú jelenetek *összehasonlításában a szintetikus és az analitikus módszer egyszerre alkalmazandó*, hiszen az egyes részekre vonatkozó, a szövegből kibontakozó megállapításokat a mintaként szolgáló vergiliuszi epikus részlet megfelelő részleteivel vontam párhuzamba.

Így a szintetikus módszert alkalmazva vontam le következtetéseket például a két részlet összehasonlító elemzése során az eseménytörténet ismertetése után az alakokat meghatározó *sorsfelfogásban* vagy a *jellemábrázolásban* fellelhető vonások tekintetében.

Africában mind tartalmi, mind szerkezeti, mind hangvéltelbeli szempontból önálló és szervesen betéttel alkot, amely éppen szerzetlensége és újszerű személyessége révén kérdőjelezi meg a klasszikus eposzi konvencióknak Petrarca korára való változatlan érvényét.(2.5.1.)

A két történet összehasonlító elemzésében egyúttal a petrarcái szerkesztési technika vizsgálatán túl a jellemábrázolás és a szerzőre jellemző sorsfelfogás: a *Fortuna* és *Virtus* sajátos egymástautaltságát, illetve a *Virtus* domináns szerepét mutattam ki a rendelkezésünkre álló szövegből (II 5 2)

A retorikus hagyomány antik vonatkozásaival és Cicero szerepével az *Africában* külön fejezetek foglalkoznak. A dolgozatnak ezeknek a fejezeteiben elsősorban Cicero személyiségét és gondolatrendszerét, valamint a petrarcái alkotás háttérében ható *nyelvi-kulturális eszmék* néhány sajátosságát emeltem ki. (II 2. II 3.)

A harmadik nagy fejezet első részében a Massinissa-Sophonisba jelenetben felfedezett *újszerű személyesség lényegét*, a Petrarca szövegére jellemző *sajátos ön-reflexivitás példának a bemutatása* volt a céltom (III.1.) Célkitűzésem része volt ugyanakkor a szigorú szövegtani, stilisztikai analízisen túl a korszak általános *poétikatörténeti háttérének* megvilágítása is, az adott korszakban *divatos eposzi keretek, a műfajon belüli altípusok* rövid bemutatása. (III 2.)

Ugyanennek a *szintetikus eljárásnak* az alkalmazása vonatkozik a dolgozat azon fejezeteire, amelyek az epikus műfaj korabeli lehetőségeit, vagy Scipio szerepét és a Róma tematikát tárgyalják az eposzban. (II.2, II.3, III.2.)

4. Elért eredmény

A dolgozat első nagy fejezetének a szöveghagyományra vonatkozó áttekintése, mint a témára vonatkozó irodalom összegyűjtése és rendszerezése önmagában is kutatási részeredmény, minden további vizsgálódásnak az alapja és kiindulópontja.

A történeti források hatásvizsgálatának tanulsága Livius esetében *a történeti szövegből kimutatható szentelen, passzív szerkezetekkel teli hívdás leírások, az alakformálásban és a cselekményvezetésben egyaránt.* Ezt a sajátosságot a dolgozat későbbi fejezeteiben igyekszem szövegszerűen bizonyítani. Silius Italicus, mint történeti forrás esetében a direkt átvételek nem igazolhatóak, ez is egy eredménye a dolgozatnak.

Az *Africa* epikus mintáját alkotó cselekményrészlet és az *Aeneis*-ből kiválasztott szerelmi jelenet elemzésének az eredménye, hogy az összehasonlítás révén kimutattam a szerkesztésben, illetve a tartalomban fellelhető *közös és eltérő jegyeket*, amelyek Petrarca sajátos imitációs technikájának a működésére engednek következtetni.

A dolgozat harmadik nagy fejezetében a két eposz párhuzamos jeleneteinek cselekménymenete, illetve az alakokat meghatározó

legfontosabb következtetés az *Africa*-ban található költői önmegszólítások szerepének a vizsgálata.

Előfeltevésem szerint ezek a költői megszólalások a petrarcai szöveg újfajta önm-reflexivitását hozzák létre, ami a Petrarca-ra jellemző sajátos személyesség kifejeződése. Ezért a harmadik fejezetben a szövegből kiragadott idézetek nem lábjegyzetben, hanem a főszövegben szerepelnek, ugyanis feladatuk nem az általam kifejtett mondanivaló alátámasztása, hanem a hipotézis szövegszerű igazolása, bizonyítása.

5. Publikációk a dolgozat témaköréből

1. *Az Amor és Virtus konfliktusa Vergilius 'Aeneis' és Petrarca 'Africa' című eposzában.* in.: *Acta Iuvenum.* Irodalomtudományi és elméleti tanulmányok. JATE Press, Szeged, 1994. 5-39.

2. *Az eposz műfaji keretei és lehetőségei a XIV. és XV. század irodalmában.* in.: *Szövegek között.* Tanulmányok az irodalomelmélet köréből. JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék Kiadványa, Szeged, 1996. 73-83.

3. *Književno povijesna uvjetanost Petrarčina 'Africe'.* *Rukopismo naslijeđe do objavljivanja prvoga nacionalnoga kritičkog. Festjeva izdanja (1926)* in.: KOL.O (Časopis Matice Hrvatske) 1999/1